

ФОЛКЛОР. АНТРОПОЛОГИЯ. ИСТОРИЯ

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ БОЛГАРІЇ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ¹⁰

Ірина Огієнко

Abstract: The article is devoted to the study of preserving the national identity of the Ukrainian community in Bulgaria. It describes how Ukrainians living in Bulgaria preserve their own national identity by integrating into the Bulgarian social and cultural space.

Keywords: Ukrainian community of Bulgaria, identity.

Українці почали приїздити на тимчасове чи постійне проживання до Болгарії ще з початку XIX ст. і продовжують це робити й до сьогодні. Дослідники виокремлюють чотири еміграційні хвилі, які вплинули на формування української діаспори; під ці чотири хвилі підпадає також переселення українців в Болгарію: остання чверть XIX ст. до початку Першої світової війни (1914 р.), період між двома світовими війнами (1914 – 1939 рр.), після Другої світової війни (1945 р.), кінець XX ст. (Якімова 2011). Зараз виїзд українців на проживання в Болгарію продовжується. За даними останнього перепису населення, що проводився в 2011 році, у Болгарії

¹⁰ http://doi.org/10.26615/issn.1314-572X.2021_005

zareestrowano 1,79 тис. українців, за неофіційними даними їх значно більше – 5 – 6 тисяч.

В рамках спільного українсько-болгарського проекту «Конструювання ідентичності в контексті пан'європейської мобільності» науковці з Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені М. Т. Рильського НАН України провели анкетування серед українців, що живуть в Болгарії, а також записали низку інтерв'ю. Анкетування проводилося в декілька етапів і різними способами: частково тоді, коли співробітники ІМФЕ їздили у відрядження в Софію в грудні 2015 р., в квітні 2016 р. і в травні 2016 р., частково через інтернет завдяки поширенню анкет у фейсбуці у групах, які стосуються українців у Болгарії. У ході нашого дослідження заповнили і повернули анкету 52 особи, а також 8 осіб погодилося на усну розмову¹¹. Респондентами стали представники різних статеві-вікових груп, що переселилися в Болгарію з різних регіонів України і зараз, за поодинокими винятками, мешкають у столиці Болгарії Софії. За матеріалами опитувань і інтерв'ю написане пропоноване дослідження. Вік учасників, що взяли участь в опитуванні, становив від 20 до 79 років. Що стосується гендерного співвідношення серед респондентів, то 82% з опитаних – жінки, 18% – чоловіки.

У Болгарії проживають українці з різних регіонів України, зокрема з Києва, м. Фастів Київської області, смт Вишнівець Тернопільської області, Львова, с. Велика Вільшаниця Золочівського району Львівської області, Полтави, м. Горішні Плавні (до 2016 р. м. Комсомольськ) Полтавської області, Дніпра, Харкова, Одеси, Херсону, м. Знам'янка Кіровоградської області, Луганська, м. Северодонецька Луганської області, Донецька, Маріуполя, Запоріжжя, Кривого Рогу, смт Акимівка Запорізької області, Севастополя зараз окупованої Автономної Республіки Крим. Дехто не вказував населеного пункту, з якого родом, а тільки область, наприклад, Київську, Львівську, Кіровоградську, Полтавську, Луганську, Чернігівську, або область і район – Львівська область, Сколівський район; Львівська область, Бузький район. Дехто на це питання писав, що з України чи з Західної України, інші зазначали, що з Болгарії, з Софії, дехто (2% опитаних) пропускав відповідь на це запитання.

Аналізуючи відповідь на запитання «Ким Ви себе самоідентифікуєте: я українець, болгарин, слов'янин, європеєць та ін.», ми побачили, що більшість респондентів однозначно вважають себе українцями/українками. В усних інтерв'ю можна було натрапити на такі відповіді: «Звичайно, укра-

¹¹ Примітка. Всі цитати, подані у статті, взято з інтерв'ю, записаних в травні 2016 р.

інка. Однозначно» (СО); «Я завжди себе вважала українкою. Це було всі роки, поки тут жила, ніколи від цього не відмовлялась» (ДВ); «Ким я ще себе можу самоідентифікувати» (СО2). Незважаючи на те, що частина українців, які живуть у Болгарії давно, мають болгарський паспорт, вони все одно ідентифікують себе як українці: «...я себе вважаю українкою, але в мене паспорт болгарський» (ДВ). Були випадки, коли респонденти відповідали «одеситка», «донеччанка». Траплялися випадки, коли писали «європеець/європейка», «українець-європеець», «українка-європейка», «слов'янин», «українець-слов'янин-європеець», «мешканець світу». Де-хто визначав себе болгаркою, болгаркою-європейкою, болгариним-європейцем. Так, наприклад, одна з респонденток, що 34 роки мешкає в Софії, говорить, що сприймає себе «...гражданином мира, потому что уже много чего изменилось...» (МЗ), а далі продовжує: «Я уже скорее болгарка, чем украинка» (МЗ). 4% опитаних пропустили відповідь на це запитання.

Наступним питанням було: «Якою мовою спілкуєтесь вдома, на роботі, з друзями?». В результаті опитування з'ясувалося, що вдома говорять українською, російською і болгарською 6% опитаних, болгарською і українською – 10%, болгарською і російською – 14%, українською і російською – 10%, тільки українською – 18%, лише болгарською – 14%, тільки російською – 26%, англійською – 2%. Є випадки, коли різні мови використовують для спілкування з різними членами родини. Наприклад, українська – з батьками, болгарська і російська – з чоловіком чи болгарська – з чоловіком, російська – з дітьми. Так, під час інтерв'ю можна було почути такі відповіді: «З українцями – українською, з болгарами – болгарською. З чоловіком, так як він знає (він не знає української), але російську, ми з ним спілкуємося російською і болгарською. Але українську він розуміє» (ЯА). «Я за роки вивчила болгарську і тому з болгарами спілкуюся болгарською. Але є болгар, які знають російську, ...з ними я спілкуюся російською. А чоловік мій вже знає українську, дочка теж знає українську. Тому говорю з ними українською. Чоловік говорить до мене болгарською, я йому відповідаю українською, тому дитина чітко розрізняє ці дві мови і не змішує» (ДО). У змішаних шлюбах, зазвичай і чоловік/дружина, і діти вивчають українську мову і можуть нею говорити або принаймі розуміють.

53% респондентів відповіли, що на роботі послуговуються болгарською мовою, 20% – болгарською і російською, 8% – російською, 5% – українською, 5% – українською і болгарською, 5% – українською і російською, 2% – англійською, 2% – болгарською, турецькою, російською, англійською, німецькою. При спілкуванні з друзями серед опитаних перевага надається болгарській мові (21%), за нею йде російська і болгарська (19%), болгарська і українська (17%), українська, болгарська, російська

(11%), російська і українська (13%), російська (13%), українська, болгарська, російська, англійська (2%), російська, болгарська, турецька, українська, англійська, німецька (2%). Відповідь «залежить» без конкретизації мов дало 2%. Був випадок, коли респондентка зазначила, що користується болгарською мовою і вдома, і на роботі, і з друзями, навіть з українцями: *«Дома говорю на болгарском, на работе на болгарском, с друзьями на болгарском, даже с русскими, украинцами на болгарском»* (МЗ).

Траплялися випадки, коли, заповнюючи анкети українською чи російською мовою, інформанти вставляли болгарські слова (наприклад, *«мешкаю в Болгарії 1,5 години»* [година – болг. рік. Прим. автора], *«коли збираємось със семейство»*, *«Ошав повинен бути обов'язково»*), використовували спосіб творення слів, властивий болгарській мові («українці по-щірі») або брали за основу болгарське слово і утворювали ступені порівняння за правилами української мови (*«болгари набагато спокійніше і бавніше живуть»*, *«болгари... більш діректніші»*), використовували прийменники болгарської мови (*«слідкую за подіями через інтернет і чрез друзіє»*). В інтерв'ю на мої запитання українською мовою відповідали болгарською: *«А щось читаєте українською?» – «Не, откогато дойдох тук. Започнах да влизам в средата и да чета на български. С децата всичко четох на български. «А діти знають українську, російську?» – «Разбират всичко. Те бяха с мене и в Украйна по-рано»* (МЗ).

Незалежно від того, якою мовою опитані спілкуються вдома, на роботі, з друзями, усі, хто не пропустив питання «Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти (онуки) вивчали українську мову?», відповіли ствердно, подеколи й підсилюючи свою відповідь словами «однозначно», «звичайно», «дуже б хотілось», «дуже хочу», «не просто хочу, а й сама навчаю». Так, респонденти розповідали: *«Да, конечно. Это расширяет кругозор. Сейчас вот дочку вожу в украинскую воскресную школу»* (ВД). *«Вони вже й так знають. І хочу, щоб були горді, що знають»* (ДО). *«Не тільки хотіла б, моя донька закінчила університет Святого Климента Охридського, ...українську філологію. З 2008 року до 1 квітня була перекладачкою в посольстві українському»* (СІ). *«Я – українка, а тому зі своєю дитиною розмовляю ЛИШЕ українською мовою. Незалежно від того, у якій країні ми мешкаємо»* (Anna Bagriana, <https://www.facebook.com/anna.bagriana?fref=nf&pnref=story>, 8 листопада 2016 (допис у фейсбуці)).

Даючи відповідь на запитання «Чи відносите Ви себе до якоїсь конфесії? Православний, католик, протестант, мусульманин, ін.; атеїст», 60% респондентів відповіли, що вважають себе православними, 16% – атеїстами, 6% виявилися греко-католиками, і по одній відповіді було «християнин», «католик», «агностик», «ні», «вірю в Бога», «я не заперечую Бога»,

«ні, маю власне (позаконфесійне) уявлення про Бога». Української церкви в Софії та й у всій Болгарії немає, тож українська спільнота ходить в ті церкви, у які хочеться чи в які зручно. Останні роки українська спільнота замовляє панахиду за загиблими на Майдані і за жертвами Голодомору в церкві Света Неделя, тож можна припустити, що багато хто з українців, що живуть в Софії, відвідують цю церкву. Так, Антоніна Якімова розповідає: *«Ну, в принципі, родина моя православна, так що я вважаю, що я православна... Української церкви нема однозначно. В основному українці ходять по місцю проживання, де живуть... і вони так і називають „квартальна церква“... Наприклад, там, де ми вчора на зупинці були, то там поряд є церква. Ми з чоловіком туди ходим. Тому що це в нашому районі. Але протягом останніх років, наприклад, українська громада замовляє службу по жертвах голодомору у церкві Свята Неделя»* (ЯА). Для іншої респондентки, яка зараховує себе до греко-католицької конфесії і яка регулярно ходила до церкви вдома і тривалий час співала в церковному хорі, немає значення, яку церкву відвідувати в Болгарії: *«Взагалі-то я уніатка, греко-католичка, як в Україні говорять. Відношу себе до цієї конфесії. В Україні ходжу в греко-католицьку церкву... В Болгарії – немає значення. Ходжу і в римо-католицьку, і в греко-католицьку, і в православну. Не прив'язана до однієї церкви чи однієї конфесії»* (СО).

Що стосується питання «Які свята відзначаєте у родинному колі?», то у більшості анкет (95%) було вказано, що відзначають і українські, і болгарські свята. У 86% заповнених анкет обов'язково було згадано два свята – Різдво і Великдень. 68% інформантів вказали Новий рік, Старий Новий рік згадали 18%, Водохреще – 28%. Часто (62%) люди вказували, що відзначають дні народження. Про відзначення Дня незалежності України йдеться у 35% анкет, Дня Конституції – у 6%, Святого Миколая – у 12%, Трійці або Зелених свят – у 14%, 1 травня – 6%, 8 березня – 8%, день народження Степана Бандери – 2%. З болгарських свят були згадані День болгарської армії (6 травня) і Нікулден (6 грудня) відповідно по 8% і 6%. Були ще відповіді «всі, що є» (5%), родинні свята (10%), релігійні – «П'ятидесятниця, Вознесеніє, Богородиця, Успеніє Богородичне, Рожденіє Богородичне...» (СІ) – (5%), християнські (2%), православні свята (5%), традиційні для регіону, в якому мешкали (2%), європейські (2%) – без конкретизації, які саме. 2% відповіло, що не відзначають ніяких, бо живуть самі.

Календарний рік більшості українців, що мешкають у Болгарії, починається і закінчується з Різдва, яке святкують і 7 січня, як в Україні, і 25 грудня, як в Болгарії. Про це повідомили всі респонденти в усному інтерв'ю: *«Рождество, да, 2 раза празнуем: и по болгарскому и по украинскому»*

(ВД). *«Різдво – і 7 січня, і 25 грудня...25-го грудня треба готуватись, значить, бо чоловік – болгарин, друзі – болгарі, так, вони запрошують в гості і треба ж і собі їх прийняти, так, плюс родичі чоловіка іноді можуть заїхати»* (ЯА). Різдво для українців, що живуть в Болгарії, є родинним святом, під час якого прийнято збиратися усією сім'єю. *«Різдво ми зустрічаємо 2 рази: 25-го і 7-го. Всегди ми собираємся на ці свята»* (СІ). Також на Різдво українська спільнота вже багато років поспіль збирається у приміщенні Посольства і відзначає Різдво разом. *«Зараз [святкуємо] 2 рази, виходить, бо 7-го завжди посольство збирає, і тому ми туди хто що може готує. Вони дають нам приміщення, бо в нас нема тут приміщення, ми там приносимо хто що може, співаємо пісень, розмовляємо, спілкуємося»* (ДВ). В. Драгулева, що мешкає в Болгарії з 1958 року, пригадала, що раніше, десь до кінця 60-х рр. ХХ ст. Різдво в Болгарії відзначали теж 7 січня: *«...тут, в Болгарії, було 7-го, коли я приїхала сюди, ...а потім, з часом, я не пам'ятаю точно, в які роки перейшли... Може, під кінець 60-их, я так думаю. А тоді 7, так, як і у нас»* (ДВ). Зазвичай на Різдво готують святкове меню, намагаючись зробити якщо не 12 страв, то хоча б більшість з них. Так, *«...вдома готуємо 12 страв, ...все це ставимо на стіл, всі збираємося, – розповідає В. Драгулева. – Кутю роблю, бо в них цього нема тут. Є тільки компот. І компот, і узвар. Ошав повинен бути обов'язково. Кутю з пшениці роблю, з маком не завжди, бо не завжди його можна було купити, зараз, звичайно, вже є»* (ДВ). *«...На Різдво все готуєм. Кутю, готуєм голубці з картоплею. Як вдома, вареники з грибами, вареники з капустою. Дуже рідко ми тут готуєм боб»* (СО). *«Я роблю галицьку кутю таку традиційну»* (СО2).

Під час святкування Різдва властиво співати колядки, про це зазначило 52% опитаних. Колядки співають як у вузькому сімейному колі (*«Звичайно, в нас колядки звучать вже з середини Посту. І ми колядуємо. Для мене колядки – це є свято і без них я не можу... Тут, в Болгарії, не святкують так радісно Різдво, як в нас. Очевидно тому, що вони не мають так багато різдвяних пісень»* (СО), *«Колядки співаєм... дуже гарні колядки, між іншим, на два голоси...»* (СО2), так і в ширшому, коли українська спільнота збирається разом (*«...Співаємо на Різдво, коли збираємося. І збирається нас багато... Різні пісні. Залежить від того, хто які знає, і контингент. Молодіші – з „Червоної рути“ починають, а старші... Звичайно, колядки. Колядки – обов'язково»* (ДВ)). Зазвичай пам'ятають колядки, вивчені ще в дитинстві від бабусі чи когось з родичів: *«...у нас є колядка, яку співала наша бабуця. Називається «Сталася нам днесь новина», ...ми завжди її обов'язково виконуєм як пам'ять про неї, бо її вже нема з нами»* (СО), *«...співаємо «В Віфілії новина», «Бог ся рождає», «Ангели чудяться, род-*

женого бояться». Текстів знається сотні. Я співала 17 років в церковному хорі і перших два куплети цілого пісенника знаю, і це для мене свято, коли співаєш колядки» (СО). Окрім того, що співають самі, також вчили чи вчать співати колядки і своїх дітей, народжених у Болгарії, у змішаних шлюбах: «...вчу дочку, наприклад, «Нова радість стала»» (ДО).

Між двома Різдвами, як і в переважній частині світу, святкують Новий рік. Дехто відзначив, що зустрічає Новий рік, співаючи гімн України. За болгарськими звичаями, можуть виготовляти сурвачки. «Сурвачки ми робимо ці болгарські. Часто розповідаю студентам, що ми засіваємо зерном першого числа і чотирнадцятого числа – на Старий Новий рік. В них роблять ті сурвачки, прикрашають гілочки кизилу. Ми робимо собі гілочку кизилу, навіть на Україні робили, і показували, коли гості приходили. Потім били один одного. У нас так на Вербну неділю лозою б'ють, а в Болгарії першого числа в Новий рік» (СО). Дехто звук відзначати китайський новий рік і продовжує робити це, живучи тут, в Болгарії «А, ми ще відзначаєм китайський Новий рік (сміється)... ну він інколи в лютому, інколи на кінці січня буває...» (СО2).

Святкувати Меланки, Старий Новий рік (Василя) серед українців у Болгарії не настільки прийнято, як в Україні, проте 28% опитаних вказали, що ці свята мають для них значення. «...Старий теж відзначали. Любим ми відзначати свята (сміється)... ну Старий Новий рік це ж Василя... звикла я кутю три рази робить вдома... Ми не так щоб святкуємо. Але кутя щоб була» (СО2). Не набагато більше респондентів (30%) відзначили, що вважають святом Водохреще. «Старий Новий рік, звичайно. Йорданські свята. Водохреща у нас називають. Все за болгарськими та за українськими канонами... Водохреща [у Болгарії] співпадає з українським Різдвом. Тобто свята накладаються одне на одне. Одні на другі і таке. І виходять великі довгі щасливі свята від 19-го грудня і до кінця січня» (СО). «Ну, на Водохреще ми теж робили кутю...» (СО). «А, до речі, Водохреща – ми ходили і на болгарське Водохреща дивитись... не знаю, чи можна сказати що ми його святкували, але ми просто були там, щоб подивитися... запливи за хрестом... там люди збираються, священник... кидають хрест і його ловлять... священник, звичайно, там читає, ... службу править. Потім він кидає хрест і вони за тим хрестом всі плывуть! ...Той, хто перший вловить – ... переможець. Отакий от цікавий звичай. ...Не чула, до речі, щоб в нас хтось за хрестом плавав. ...В нас просто якби занурюються, щоб були здорові, освячують воду...» (СО2). По хрест плавають «...тільки чоловіки. Я не знаю, чи є заборона якась на участь жінок, але, але жодного разу не чув, щоби жінки ... за хрестом ходили» [репліка Івана Держанського під час інтерв'ю з СО2].

Про відзначення Масляної і про випікання млинців з цієї нагоди згадало 26% опитаних: *«...коли запрошуємо болгарських друзів, весною, наприклад, під масляну, то це, наприклад, налисники або млинці з сиром»* (ЯА).

На позначення свята Воскресіння Христового українці, що живуть в Болгарії, вживають назви Великдень (48%), Паска (36%), Пасха (12%), Воскресіння (4%). До Великодня прийнято готуватися, випікати паски, фарбувати яйця. *«Красим яйца. В болгар есть много интересных способов красить яйца. Мы часто красим так: берем листики, привязываем их капроном к яйцу, потом опускаем в краску и получаютя причудливые узоры разные. С детьми в школе разрисовываем воском. Им очень нравится. Очень мне нравится еще такой способ: берем ватку, большой кусок. Вмачиваем ее в одну краску, прикладываем к яйцу, потом в другую, третью и получается такое разноцветное. «Шарено», как говорят болгары»* (МЗ). Також Великдень не обходиться без випікання пасок. *«Да печу. Здесь не делают их высокими, как у нас, они низкие здесь. Я также делала с трех частей теста, как болгары плетут. Три части, потому что Бог-отец, бог-сын и бог-дух святой. Три еденения. Плетутся как коса. Берется три рула, три полоски теста и заплетаются как косичка. Козунак болгары называют. ...В Болгарии их продают целый год. И они такие же, как и на Великдень»* (МЗ).

На Великдень серед українців, що живуть у Болгарії, прийнято їздити в Україну. Принаймні про це неодноразово зазначали під час усних розмов. *«...На Паску так виходить, що часто ми їздимо в Україну... коли приїжджаємо, я привожу українські паски і пригощаю болгар»* (ЯА). Хто на Великдень звик ходити в церкву, той продовжує це робити, живучи в Болгарії: *«Ми ходимо в церкву, намагаюся не пропустити службу на Паску»* (ДО).

Для змішаних шлюбів властиво святкувати Великдень і так, як це роблять зазвичай в Україні, і так, як прийнято в Болгарії. Так, Ольга Дзьоба розповідає: *«...родина мого чоловіка дотримується свят, того в нас в цьому плані нема ніяких проблем і нема ніяких сутичок, все як би святкуємо... Правда, є деталі, які відрізняються в святкуванні... Ну, наприклад, коли на Паску, вербна неділя перед паскою за тиждень. В них немає традиції, як в нас, бити гілочками верби, в них навіть не вербу роздають, інше якесь дерево, гілочки такі малесенькі, вони 10 см. В нас великі. Здавалося б, це дрібнички, незначні моменти, але різні. І це цікаво»* (ДО). Також властиво розповідати дітям про особливості відзначення свята в Україні і Болгарії: *«Дочке, например, объясняем, что на болгарском это «козунаки», на украинском – это «паска»»* (ВД).

Серед української спільноти небагато говорилося про Трійцю, проте певна частина українців її таки відзначає і вважає великим святом. *«Обов'язково, так, звичайно. Прикрашаємо хату гілочками зеленими, як у нас вдома, у Львові... Ми вдома на підлогу кидаємо листки півників-ірисів. Зрізаємо вдома і розкидаємо. І ікони прикрашаємо липою, кленом або ясенем. Це для мене було одним з найкращих свят вдома... Тут так само, абсолютно. Тут я собі прикрашаю ікони, на землю, на хідники, не стелю нічого зеленого, тільки для настрою ікони прикрашаю. Тут в Болгарії також є така традиція. Зазвичай горіхове листя використовують. Священники його кидають в церкві, розкидають між людей, потім кожному дають в руку, хто прийшов до церкви» (СО).*

Про відзначення Дня Святого Миколая в Українській недільній школі розповіла Антоніна Якимова: *«В 2015 р. для дітей української діаспори провели свято Святого Миколая. Зробили сценарій, брала участь Аня Багряна, Аня Тертична і мене долучили до цього процесу, так що вийшло гарне свято» (ЯА).*

Дехто відзначає болгарський Нікулден і Георгієвден. Такі відповіді давали зазвичай ті українці, в яких змішаний шлюб: *«...Робимо з тобою рибник не на Миколаїв день...Нікулден. Я просто дивлюсь по календарю що там йде. і Георгієвден» (СО).* *«Еще традиция есть колоть ягненка. У нас не колят. А тут да. На Гергьовден» (МЗ).* Згадували й про День слов'янської писемності: *«Завтра день письменности будут праздновать. Возле памятника Кирилу и Мефодию, что возле народной библиотеки. Очень торжественно отмечают» (ВД).* *«А вчора, наприклад, на 24-те, запросила одна знайома, там співали» (ДВ).*

Більшість національних свят українська спільнота відзначає біля пам'ятника Тарасу Шевченку, встановленому в 2009 році на площі Відродження в центрі Софії, автором якого є скульптор Ігор Гречаник. Так, 21 січня сюди приходять з нагоди Дня соборності, 23 чи 24 серпня – з нагоди Дня Державного Прапора й Дня Незалежності України. *«День Незалежності, День прапору українського, завжди в мене сім років висить прапор. Я його навіть не знімала» (СО).* Також серед українців прийнято відзначати і болгарські національні свята: *«Відповідно святкуємо і День Незалежності Болгарії через місяць майже рівно» (СО).*

Українська громада відзначає річниці Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Драгоманова. У Болгарії Т. Шевченка вшановують як в день його народження – 9 березня, так і в день перепоховання. День перепоховання відзначають не обов'язково 22 травня, в останні роки його об'єднують з днем вишиванки і проводять в один із днів, близьких до тієї дати. Антоніна Якимова так розповідає про проведення Шевченківських днів

у Болгарії: «...9 березня покладаємо квіти...А в травні, в день перепоховання, ...ми підтримали ідею відновити Шевченківські читання, і саме в цей день, біля пам'ятника Шевченка тут ми це робимо...плюс зараз ми це об'єднуємо з днем вишиванки...В минулому році це було 22 травня, цього року зробили 19-го... Учні...з української недільної школи... підготували вірші і там прочитали. Ну, пару строф...і дорослі теж читали Шевченка. ...В цьому році більше співали. Ну, спочатку читали Шевченка, потім співали «Реве та стогне Дніпр широкий», ... «Гімн України», а потім і просто українські народні пісні, і ... пісні сучасні...такі як «Рідна мати моя», «Всюди буйно квітне черемшина». З таких, що завжди співаються» (ЯА).

Варто відзначити, що в 19 – 20 березня 2014 року в Софійському університеті імені Климента Охридського відбулася Міжнародна наукова конференція «Шевченково утро» («Шевченківський ранок»), присвячена 200-річчю з дня народження Тараса Шевченка. Представники української спільноти теж взяли в ній участь, зокрема Ольга Сорока виголосила доповідь про роль творчості Тараса Шевченка в процесі викладання і засвоєння української мови як іноземної (на основі болгаромовної студентської аудиторії), а Антоніна Якімова – про роль Михайла Драгоманова і його родини в збереженні пам'яті і творчого спадку Тараса Шевченка (на основі матеріалів з архіву М. Драгоманова та І. Шишманова, що зберігаються в Науковому архіві БАН) і про внесок Українського наукового інституту у Варшаві у справу Тараса Шевченка і зв'язок цього Інституту з Болгарією (в співавторстві з Р. Василевим).

Також українська спільнота відзначає річниці з дня народження і смерті Михайла Драгоманова. «Так, ...день смерті Драгоманова – це 20 червня 1895 року, тож минулого року була кругла річниця, 120, то ми... біля його пам'ятника влаштували урочисту церемонію, з виступами. Було гарно», – пригадує Антоніна Якімова. – «...А в цьому році 175 років з дня його народження і теж... маємо прийти. Також на вишанування Драгоманова започаткували ми конференцію «Драгоманівські студії» у 2006 році...І потім ми таке взяли рішення: цією конференцією будемо починати навчальний рік в українській недільній школі» (ЯА).

Українська громада відзначає й річницю з дня народження Лесі Українки, вони їздять до пам'ятного знаку в містечку Владає поблизу Софії. З минулого року до цього почали долучати й дітей, що відвідують українську недільну школу. «...Ми з дітками з недільної школи і їх батьками в лютому вперше поїхали на вишанування дня народження Лесі Українки. Ми це навіть пов'язуємо з міжнародним днем рідної мови, бо це якраз 21-го, а вона 26-го...чи 25-го народилася...Приємно було, що

були дітки на вишануванні, і вони виступали, ...підготували вірші Лесі Українки...» (ЯА).

Простежується тенденція якщо не відзначити якоесь свято, то принаймні згадати, що сьогодні такий-то день. *«День Незалежності, День Конституції. Принаймні, я точно про них пам'ятаю, якщо ми навіть щось, ну можемо щось-там випити-з'їсти, [то хоч] просто згадати, що сьогодні такий день»* (СО2). *«...маленькі намагаюся відзначати, згадувати, що сьогодні таке-то свято. Наприклад, як от 19-го серпня Спаса»* (ДО). Дехто відповів, що відзначає для себе, що сьогодні день народження чи день смерті когось з українських діячів, просто пам'ятає це: *«пам'ятаю для себе, коли дні народження чи дні пам'яті когось з відомих українців, не важливо, чи це письменники, чи діячі з інших сфер...»* (СО).

Ольга Сорока, що працює лектором з української мови в Софійському університеті розповідає, що зазвичай відзначає більшість свят і зі студентами-україністами, в яких викладає. *«Крім того, що святкую вдома, ми ще святкуємо також на україністиці. Стараємося збиратися ввечері після таких великих свят. Для того, щоб передати дух українських свят, треба їх святкувати. Тому що люди можуть ті свята святкувати, якщо бачать, що хтось їх святкує. Так ми робили і зустрічі Різдва. І співали колядки. Ми робили свято вареника і наліпили десь триста вареників»* (СО).

Простежується тенденція відзначати українські і болгарські свята, які за календарем не співпадають, по два рази: *«...вони йдуть за іншим календарем і в нас на 12 днів ці свята розминаються й ідуть раніше. Й Різдво, яке я вже двічі святкувала по два рази. І всі інші релігійні свята, які розминаються»* (ДО).

12% опитаних відповіли, що святкують іменини, день імені. *«Дні народження і дні імені. І це буде як в нас день ангела, день імені»* (СО2). *«Мій день імені співпадає з українським Різдом... а, ну Олени ми святкуєм... Це день твого імені, двічі... і по українському, і по болгарському... Олени в нас третього червня, а по болгарському ...двадцять першого травня»* (СО2, репліка ІД).

Святковий календар українців, що живуть в Болгарії, описує Т. Матанова в монографічному дослідженні *«З двома батьківщинами, двома мовами, двома культурами... (Покоління зі змішаних шлюбів – ідентичність та етнокультурні характеристики)»* (*«С две родины, два езика, две култури... (Поколението от смесен брак – идентичност и етнокултурни характеристики)»*) (Матанова 2016). Також святковим календарем українців, що живуть у Болгарії, цікавилися А. Якімова і О. Конова, Т. Матанова. У 2011 р. Товариство українсько-болгарської дружби і співпраці ви-

дало «Календар українців в Болгарії-2012» (Календар українців в Болгарії 2011), підготовлене представниками української спільноти в Болгарії – А. Якімовою (ідея) і О. Коновою (дизайн, комп'ютерна верстка, фотографії). Видання зроблено у вигляді календаря, світлини і тексти до них упорядковано за місяцями року. В календарі представлено інформацію про події з життя української спільноти на території всієї Болгарії; про державні та історичні дати як в Україні, так і в Болгарії; людей, які зробили внесок у розвиток української та болгарської культури, науки, мистецтва, літератури тощо; народні свята, звичаї і традиції. Календар видано українською мовою. Так, у календарі відзначено Святий вечір, Святвечір, Багата кутя (6 січня), Різдво Христове (7 січня), Щедрий вечір (преподобної Меланії) (13 січня), Старий Новий рік (14 січня), Хрещення Господнє (Богоявлення, Водохрещення) (19 січня), Стрітення Господнє (15 лютого), Масляниця (Масляна, Колодки, Сирна неділя), Сорок Святих Великомучеників (22 березня), Благовіщення Пресвятої Богородиці (7 квітня), Воскресіння Христове (Великдень), Вознесіння Господнє, Трійця (П'ятидесятниця), Преображення Господнє (19 серпня), Покрова (14 жовтня), день Святого Миколая. З державних свят є День Соборності України (22 січня), День Конституції України (28 червня), День Державного Прапора України (23 серпня), День Незалежності України (24 серпня), а також День української писемності та мови (9 листопада), День пам'яті жертв Голодомору. Також тут представлено важливі для української спільноти дати, такі як відкриття Української недільної школи в Софії (14 листопада 2002 р.), відновлення діяльності Української недільної школи (14 лютого 2009 р.), відкриття спеціальності «україністика» в Софійському університеті імені Климента Охридського (вересень 1996 р.). Окрім того, у календарі подано дати народження деяких українських письменників, зокрема Є. П. Гребінки (21 січня 1812 р.), Лесі Українки (13 лютого 1871 р.), С. С. Гулака-Артемовського (16 лютого 1873 р.), Т. Г. Шевченка (9 березня 1814 р., а також дата його смерті 10 березня 1961 р. і перепоховання 22 травня), М. Т. Рильського (19 березня 1895 р.), Панаса Мирного (13 травня 1849 р.), І. Я. Франка (27 серпня 1856 р.), М. М. Коцюбинського (5 вересня 1864 р.), І. П. Котляревського (9 вересня 1769 р.), Д. В. Павличка (28 вересня 1929 р.), І. Ф. Драча (17 жовтня 1936 р.), Г. Ф. Квітки-Основ'яненка (18 листопада 1778 р.), І. С. Нечуя-Левицького (25 листопада 1838 р.), О. Ю. Кобилянської (27 листопада 1863 р.), Остапа Вишні (13 листопада 1889 р.), Марка Вовчка (22 грудня 1833 р.), науковців, наприклад, Ю. І. Венеліна (3 квітня 1802 р.), М. П. Драгоманова (30 вересня 1841 р.), політичних діячів, наприклад, О. Я. Шульгина (30 липня 1889 р.), скульптора М. І. Парашука (16 листопада 1878 р.). Сучасний святковий календар української

спільноти в Болгарії відтворює як традиційні народні свята, так офіційні національні свята, річниці з дня народження Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Драгоманова, релігійні свята.

На запитання «Чи готуєте вдома страви української кухні? Болгарської? Які саме?» 78% респондентів відповіли, що готують вдома страви і української, і болгарської кухні, 12% – тільки української, 6% – тільки болгарської. Не готують взагалі вдома 4% опитаних. 2% відповіло, що, окрім української та болгарської, люблять готувати ще й англійську та індійську.

Українці в Болгарії як зберігають основні принципи харчування, до яких звикли вдома, так і переймають страви болгарської національної кухні. З українських страв найчастіше готують борщ, вареники, голубці, налисники, гречку, пиріжки, венегрет, деруни зі сметаною і шкварками, сирники, пироги з вишнями, картоплю з салом, холодець, галушки, оселедці та ін. Найбільш популярним серед страв української кухні в українців у Болгарії є борщ червоний або зелений (88% зазначили, що його готують). *«Без борща мій чоловік жити не може...і червоний, і щавлевий борщ»* (СІ). *«Класика: борщ червоний з буряком»* (ЯА). *«Зазвичай червоний, коли сезон щавлю, то зелений готую»* (ДВ). *«Українский борщ – вкуснее ничего нет. Это у меня всегда, в семье обожают. И болгары, с которыми мы дружим и которые у нас бывают, его обожают»* (МЗ). Не обходяться і без вареників: 37% опитаних зазначили, що їх готують, проте зазвичай нечасто. *«Вареники очень люблю. Делаю, но нечасто. Потому что идет постоянная борьба с килограммами»* (МЗ). *«Вареники, не скажу, что часто, але робимо. Це коли дівчата, такі, як я, збираємось, то тоді домовляємось, хто вареників наліпить, хто з картоплею, хто з сиром, хто з чим... Навіть я вже знайшла дуже гарний рецепт тіста. Коли я у доньки, в Будапешті, то ми робимо багато, і в морозилку кладемо, бо онука дуже любить пельмені, вареники, то вона тоді виймає і варить. Навіть у однієї подруги там, в Угорщині, ми наліпили, і вона теж їх в камеру поклала, і каже, що тепер довго буде їх їсти»* (ДВ). Для молодшого покоління має значення скільки часу слід витратити на приготування страви. *«Український борщ, звичайно. Вареники, рідше, звичайно, бо їх тяжче робити»* (СО).

Дехто відзначив, що українські національні страви готують на свята чи за якихось виняткових обставин, чи, наприклад, щоб почастувати болгарських друзів, а в повсякденному харчуванні вживають картоплю в різних видах, каші, м'ясо, овочі.

Українці легко переймають кулінарні традиції болгар. До переліку улюблених болгарських страв увійшли баніца, баклава, сочевиця, мусака,

гювеч, голубці з виноградним листям, міш-маш, шопський салат, таратор, катми, боб, салат «Сніжанка», різні манджі, печений перець, ягня з рисом, кисле молоко, рибник, крем карамел, супи. *«Болгарські – мусаку, печені чушки – моя улюблена страва в Болгарії. Чушки бюрек – їх складніше робити, але теж інколи робимо. Чушка – перець їхній – дуже важливий елемент кухні... Мусака час від часу...»* (СО). *«А болгарську – гювеч я дуже люблю, і мій чоловік любив... І ще, це крем карамел... Це дуже смачне. ...Мусаку теж»* (ДВ). *«Супи готую, всякі страви, дуже багато готую пісного, як у них готується з синіх, з баклажанів, з усього того, що у нас не дуже так готується... Перець, фасоль, всього по-трошки»* (СІ).

На українські свята зазвичай готують українські страви, на болгарські – болгарські, серед тих, хто має змішаний шлюб, спостерігається тенденція на свята готувати страви, властиві і українській, і болгарській національній кухні (а також можливе залучення й страв, характерних іншим народностям). Так, наприклад, В. Драгулева так розповідає про приготування до Різдва: *«Вдома готуємо 12 страв, серед яких і рибні, тут немає риби, а в Угорщині риба обов'язкова в цей день, все це ставимо на стіл, всі збираємося. Кутю роблю, бо в них цього нема тут. Є тільки компот. І компот, і узвар. Ошав повинен бути обов'язково. Кутю з пшениці роблю, з маком не завжди, бо не завжди його можна було купити, зараз, звичайно, вже можна»*. Виходить, що вона готує українські, болгарські і угорські страви на Різдво (угорські – тому що її донька з сім'єю живуть в Будапешті і часто приїждять в гості саме на Різдво). Відзначають, що в Болгарії деякі продукти інакші, ніж в Україні. *«Ну сметана, правда, не така, як в Україні»* (СІ).

Ті, хто живе в болгарських сім'ях, призвичаюються готувати болгарські страви значно частіше, ніж українські. Ось як розповідає про те, чим зазвичай харчуються болгари, Ольга Дзьоба, що живе в Кирджалі: *«Їхні страви традиційні – це баніца, тісто з сиром, це в них дуже популярно, особливо як сніданки. Взагалі в них сніданки другі, більш хлібні, в нас не такі. Ті баніци продаються і окремо маленькі, і дома роблять великі. Також таратор – літній суп, який вони роблять дуже супер часто. Це кисле молоко розбавляють з водою, добавляють туди кислі огірки і часник... Це в них така освіжаюча страва, завжди в холодильнику має бути. Ще в них улюблена страва салат, Сніжанка називається. Це теж кисле молоко, добавляють туди огірки і кріп. Популярний освіжаючий салат. Болгари теж, як і українці, їдять багато хліба. З усім. Ще в них є сармі. Це як наші голубці, але з капустою вони роблять супер рідко, зазвичай, з листочками винограду. Для цього є певний сорт винограду, вони такі маленькі. Бувають пісні – з рисом і сиром, а є ще з перемеленим м'ясом.*

В принципі, вони і пісні роблять дуже часто. І паралельно як традиція, вони просто так не їдять голубці як ми. До них вони роблять соус. Це кисле молоко з кропом. Це в них обов'язково має бути до цих сармі. Ще в них є манджа. Це щось проміжне між нашим супом, вони їдять в такому вигляді каші чи картоплю, це все в них чуть-чуть плаває у воді, щоб не їв, вони все них у воді. Не може бути просто картопля, вона має бути у воді, може бути з м'ясом. ...Мусака – це картошка, запечена нарізаними кусочками чи пюре з сиром, м'ясом. В тому регіоні, де ми, популярні оливки, так як вони близько до Греції, а колись частина Греції – це була Болгарія, того в них там раніше вирощували рис і маслини. Тому рис і маслини в них в холодильнику є завжди...» (ДО).

На запитання «Чи співаєте на свята українських пісень? Назвіть кілька прикладів» 48% опитаних не співають взагалі, при цьому 6% опитаних додали до цього «на жаль» і 2% відповіли, що не співають, бо «це пережиток минулого». Інші 34% співають, з яких 4% часто, 4% – тільки дитячі пісні, 26% – співають, коли ініціаторами є інші люди (це може бути як в родинному колі, так і в якійсь компанії, чи коли збираються з українцями). 18% знають пісні, але відповіли, що «співати не вміють» чи «не співають», у 2% з них співає мама і в 4% – співають діти. Серед пісень, які співають, в заповнених анкетах перераховували такі: «Несе Галя воду», «Ой у вишневому садочку», «Шабелина», «Ой у гаю при Дунаю», «Розпрягайте хлопці коней», «Ще не вмерла Україна», «Ой у лузі червона калина», «Червона рута», «Водограй», «Ти ж мене підманула», «Черемшина», «Чом ти не прийшов», «Цвіте терен», «Ой на горі та й жінці жнуть», «Місяць на небі», «Дивлюсь я на небо», «Чорнобривці насіяла мати», «У лісі, лісі темному», «Нова радість стала», «Ой Марічка чичері», «Рідна мати моя», «Всюди буйно квітне черемшина», «Реве та стогне Дніпр широкий», пісні «Океану Ельзи», «Скрябіна», Джамали, Злати Огневич, Оксани Білозір, дитячі, колядки.

Дехто має музичну освіту, тому пісня в їхньому житті і зазвичай в житті їхніх сімей має важливе значення. «...Я закінчила клас бандури. «Повій вітре, на Вкраїну». Багато пісень знаю, важко зараз мені сфокусуватися. «Місяць на небі, зіроньки сяють, тихо по небу човен пливе», «Ой, чий то кінь стоїть, сива гривонька?». Я дуже багато пісень знаю і дуже їх люблю. Дочка знає багато, ми співаємо з нею» (СІ). «Українські пісні – звичайно. У мого чоловіка є блокнот, де перше – болгарські, українські і російські, розписані. Якщо ми довго співаємо, то береться цей блокнот, бо інколи не виходять пісні... Пісня завжди була в нашій сім'ї. Я вже не працювала в Перніку, знайшла роботу в Софії, близько до дому, я йшла і зранку співала, і учням казала: «Ну що, ви ото сидите, носи повіси-

ли, ось я йшла співала?» Сам собі настрій задавай. Це ось: «Дивлюсь я на небо», «Черемшина», «Ой, чий то кінь стоїть», «Чому розплетена коса». Із веселих: «У сусіда хата біла», це онука старша моя вивчила. Зараз так якось важко згадати». (ДВ). Відповідаючи на це питання, люди часто відзначали, що знають багато пісень, а коли починали перераховувати, то казали, що важко пригадати назви.

Ті, хто вміє співати, зазвичай вчать співати й своїх дітей. Зазначають, що в Болгарії поширено співати з дітьми змалку дитячі пісні. «Так, я співаю. Вчу дочку... В них не так, як в нас, за столом сядуть і будуть співати. В нас відчувається свято, з піснею. В них більше пісні – це дитячі. З дітками співають дуже багато, в нас так не співають з дітками. Моя дитина в три роки, навіть в два роки, вже знала десь з 15 популярних болгарських дитячих пісень. Завдяки тому, що коли не прийде в якийсь болгарський дім, їй співають одні і ті ж пісеньки. Тому вона їх дуже швидко вивчила» (ДО).

Молодь цікавиться сучасною українською музикою: «...організували вечір української музики – дивилися кліпи різних виконавців» (Симуха 2016). Старше покоління, яке живе в Болгарії понад 30 років, теж слухає українські пісні. «Люблю песни, с интернета слушаю. Украински песни са много красиви. «Ти ж мене підманула, ти ж мене підвела» очень нравиться, ее знают все болгары... Песни в исполнении Дмитра Гнатюка люблю» (МЗ). Попри те що, як пригадує Валентина Драгулева, яка живе в Болгарії вже 58 років, слухати українські пісні тут не було змоги, пам'ять зберігала те, що було вивчено до переїзду. «На жаль, для мене це з приїздом сюди відійшло в сторону... Тоді такого не було, як зараз, я зайшла в ютуб, і там що хочу, те слухаю. Те, що тут було, те і слухали. Українське відійшло, окрім тих пісень, які ми знали, які ми співали» (ДВ). Вона знає багато непоширених пісень і навчила їх співати свого чоловіка, друзів, дітей і зараз продовжує вчити студентів відділення україністики Софійського університету. «Звичайно, є ті пісні, які зараз вже не співають. Наприклад: «А Василько сіно косить, а Василько сіно косить, тонкий голос переносить», а як починається я забула. Це вже її не співають. Потім... «Та вона ж його та й ще полюбила в зеленій діброві...»... Зараз я знаю, що їх уже не співають, це мої враження з дитинства...» (ДВ).

На запитання «Кого з відомих українських діячів, письменників, композиторів та ін. Ви знаєте?» найчастіше відповідали «знаю всіх», «всіх», «дуже багатьох», «багатьох», «довгий список вийде» і таких відповідей було 76%. Дехто перераховував, кого знає, поіменно, але переліки були недовгими. Так, наприклад, серед перерахованих осіб домінували письменники, часто згадували імена Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки,

Олени Пчілки, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Г. Сковороди, М. Коцюбинського, О. Довженка, П. Тичини, Остапа Вишні, О. Гончара, В. Стуса, М. Вінграновського, Л. Костенко, П. Загребельного, М. Матіос, О. Забужко, В. Скліра, Ю. Андруховича. Можливо, хтось пригадував тих, хто найбільше запам'ятався зі шкільної програми, інші писали своїх улюблених авторів. Окрім письменників, неодноразово повторювалося ім'я М. Драгоманова, композиторів М. Лисенка, М. Леонтовича, Г. Майбороди, осіб, що мали значення у розбудові держави, – Богдана Хмельницького, Михайла Грушевського, Степана Бандери, Вячеслава Чорновола, співаків Святослава Вакарчука, Руслани, Джамали, Квітки Цісик, Скрибіна, Ніни Матвієнко, Олега Скрипки, акторів Богдана Ступки, О. Сумської, В. Зеленського, а також В. Кличка, Л. Пустовіт. Ті, хто перераховував поіменно, часто дописували *«та багато інших»*, *«та багато-багато інших»*, *«та інші»*. Траплялося, що не конкретизували, а писали *«всіх письменників, що вчили в школі»*, *«відомих композиторів»*, *«основних політиків»*, *«взагалі цікавлюся творчістю музичних колективів з України (прізвищ безліч)»*. Часто перераховували улюблених: *«...дуже люблю Василя Симоненка і..., звичайно, геніального Шевченка ...як художника, як поета, ...Миколу Леонтовича ...через «Щедрик»,... Івасюка, ...моя улюблена постать – це Митрополит Шептицький, Андрей. Геніальна людина! ...«Океан Ельзи», Скрибіна, ... Руслану...»* (СО). Дехто зупинявся на тих, кого читає чи перечитує зараз. *«Я знаю багато. ...Мені ... імпонує Тарас Шевченко. Може, це прозвучить не дуже оригінально, але перечитуючи його зараз, я розумію, як ... правдиво все описано... Так само Леся Українка. Буквально зараз її перечитувала. З сучасних. Ліна Костенко дуже подобається. Композитори. З сучасних мені подобається Вакарчук»* (ДО). Так, Антоніна Якимова вирішила зупинитися на тих українських діячах, певна частина життя і діяльності яких пройшла в Болгарії. *«Це Михайло Драгоманов..., ...Олександр Шульгін, перший посол УНР в Болгарії; ...політичний діяч УНР Василь Филонович, ...Михайло Паращук, відомий скульптор, ...Дмитро Шелудько... Іван Франко, з яким завдяки М. Драгоманову контактувало багато болгарських письменників. Микола Лисенко., який був особисто знайомий з Іваном Шишмановим... Зараз в Болгарії живе Анна Багряна, сучасна письменниця і перекладач»* (ЯА).

Десяте запитання звучало так: *«Чи дивитесь програми українського телебачення? Читаєте українські книги, газети? Які саме?»*. Щодо перегляду українського телебачення, то 32% опитаних відповіли, що дивляться українські канали, 46% опитаних не дивляться телебачення взагалі (6% з яких відзначили, що навіть не мають вдома телевізора), інші 22% див-

ляться телевізор, але українські канали – ні. Ті, хто дивиться, серед каналів українського телебачення перераховували 24 канал, 5 канал, «Еспресо ТВ», канал 1+1, 2+2, 3 стv. З того, що дивляться по каналах, називали випуски новин, серед улюблених програм згадували «95 квартал», «Шустер live», «Голос», «Голос діти», не конкретизуючи, зазначали спортивні змагання, розважальні і гумористичні шоу. Серед тих, хто дивиться тільки болгарське телебачення, неодноразово зауважували, що коли в новинах по болгарських каналах розповідають щось про Україну, то звертають на це увагу.

Щодо читання газет, то 66% не читає ані українських, ані болгарських газет, 16% читає українські газети, 8% – тільки болгарські газети, 10% – нічого не відповіли про це. Газети здебільшого читають в електронному вигляді, в друкованому тільки коли бувають в Україні або коли хтось привозить. Щодо назв газет, згадували «Дзеркало тижня», «Кореспондент», «Українська правда», «День», «Високий замок», «ЗІК». Відповідь «читаю тільки болгарські газети» давали як люди, що живуть в Болгарії понад 30 р. (*«Не, откогато дойдох тук. Започнах да влизам в средата и да чета на български»* (МЗ), так і ті, хто приїхав туди декілька років тому (*«Наразі ні, оскільки більше цікавлюся болгарською пресою та виданнями»* (Чол., 31 рік)).

79% опитаних зазначили, що щоденно читають та проглядають українські сайти, найчастіше новинні. Здебільшого назви сайтів не конкретизували, хоча дехто вказав ukr.net, liga.net, finance.ua. Багато хто зазначив, що інформацію про Україну отримує з фейсбуку.

12% опитаних вказали, що читають книги українською мовою, інші читають іншими мовами. *«Останнім часом багато читаю болгарською чи англійською. Найбільше англійською читаю»* (ДО).

Питання «Чи відрізняються, на Вашу думку, болгари від українців?» мало варіанти відповідей *«так»*, *«ні»*, *«мені складно відповісти»*. Відповідь *«так»* дало 63% опитаних (траплялися відповіді з підсиленням *«дуже схожі»*), *«ні»* – 10% (або відповіді *«дуже відрізняються»*), *«мені складно відповісти»* – 23%. 4% пропустили це запитання. Для тих, хто дав стверджувальну відповідь, було продовження запитання «Якщо відрізняються, то чим?».

33% опитаних зазначили, що болгари від українців відрізняються ментальністю. *«Так, звичайно, вони відрізняються. Вони відрізняються ментально, це перше...»* (ДО).

Характеризують болгар добрішими за українців, доброзичливішими, спокійнішими. Вважають болгар пасивними, лінівішими за українців, говорячи, що вони менше працюють, більше люблять відпочивати.

«...Болгари набагато спокійніше і бавніше живуть, вміючи отримувати задоволення від повсякденного життя» (Чол., 32 р.). Болгари краще ставляться один до одного, до людей взагалі, до жінок і дітей; мають краще виховання. Відрізняються від українців рівнем життя, ставленням до життя, цінностями, пунктуальністю, діловою активністю. Відзначають їхню неагресивність, терплячість. Для значної кількості болгар характерно скаржитися на владу і взагалі на життя. Декому болгари видаються дещо штучними, менш релігійними, легко образливими, більш точними. Вказують на те, що болгарам зазвичай властиво бути на стороні членів своєї родини, незалежно від того, чи ця позиція їм близька. «...Вони дуже відстоюють думку своїх родичів. Дивляться, якщо ти родич по кровній лінії, то вони дуже будуть тебе захищати, будуть піклуватися про тебе» (ДО). Відзначають, що переважна більшість болгар зазвичай не відмовляє, коли потрібна якась допомога. Українців вважають щирішими, свободолюбивими і незалежними, активнішими, шустрішими, меркантильнішими.

Щодо закритості/відкритості, то тут не було однозначності, кого вважати більш відкритими чи закритими: болгар чи українців (22% з опитаних відзначили, що болгари відкритіші, 20% – що українці). «Мне кажется, что украинцы более открыты, гостеприимны в общении, в коммуникации с друзьями, когда в гости приглашают» (ВД).

Коли говорили, що болгари і українці не відрізняються, мотивували це тим, що держави територіально знаходяться недалеко одна від іншої, що у нас спільна віра, що в розмові з болгарами українцям дуже легко розуміти хід їхніх думок, що українцям і болгарам властиво шукати вигоду для себе в тому чи іншому, що українці і болгари зазвичай негативно себе характеризують. Так, наприклад: «В різних ситуаціях, коли очікуєш якусь відповідь, складається враження, що спілкуєшся з українцем, з кимось своїм. Таке враження, що можеш здогадатися, яку відповідь тобі дадуть... Від болгар завжди очікуєш чогось свого» (ДО). «Віра нас об'єднує й те, що ми держави, які відносно недалеко знаходяться одна від одної... Як українці шукають якусь вигоду, так і там це прослідковується» (ДО). «От спільне ...і для болгар, і для українців це те, що всі говорять про себе негативно» (ЯА). Відзначали й подібність болгарського і українського фольклору, схожість мов, зокрема мелодикою. «В принципі, ми дуже подібні з болгарами. У нас багатий фольклор, цікаві мови, мелодія мови часом навіть дуже сильно подібна» (СО). Коли давали відповідь «мені складно відповісти», пояснювали це тим, що «всі люди різні, це не залежить від національності» (Жін., 38 р.).

Також хочу процитувати відповідь на це запитання з однієї з анкет: «Болгари имат малко інший менталитет, поздно женятся, после 30 –

32, много путешествуют, мало готовят дома, танцуют хоро все и на каждом празднике и очень гордятся им и любят. Болгары медлительные, не торопятся жить, боятся быть позитивными и оптимистичными, поэтому чаще жалуются, но не потому что плохо, а чтобы не спугнуть удачу. Они более свободные и раскрепощенные, чем мы, их мало волнует чужое мнение, поэтому «стадный инстинкт» не наблюдается, и поэтому можно идти по улице в порванной майке, бальном платье или форменной шинели – никто не обратит внимание на тебя» (Жін., 46 р.).

На останнє питання «Що знаєте про Майдан і становище сучасної України? Джерела цих знань?» відповіло 92% опитаних, 8% з якихось міркувань його пропустило. Майже всі опитані цікавляться подіями, що відбуваються в Україні. Багато респондентів відповідало «знаю все» чи одним словом «все» або «знаю достатньо багато», «знаю великий відсоток подій» (56%), дехто незначно розширював свою відповідь («знаю все, що потрібно для того, щоб підтримувати ідеї Майдану» (Чол., 47 р.), «знаю не більш, як «диванні патріоти»» (Чол., 42 р.), «Майдан – це народження сучасної України» (Чол., 33 р.), «перехідний період» (Чол., 43 р.), «вдруге втрачено шанс держави вибратись із залежності» (Жін., 39 р.), «кровава бійня... не можу коментувати...ганьба політикам всього світу, що в сучасному суспільстві люди беруть до рук зброю» (Жін., 33 р.), «Майдан – це кінець терпіння народу» (Жін., 53 р.), «Сучасна Україна – це пошук нового місця у світі» (Жін., 50 р.).

Дехто був на Майдані, дехто якраз тоді перебував у Україні і бачив на власні очі, як все починалося, дехто на той час ще жив в Україні і брав активну участь у подіях на Майдані. Троє осіб відзначило, що брало участь в подіях на Майдані, двоє – що ходили туди допомагати, четверо – що ходили на майдани у своїх містах, восьмеро приїздили в Україну в період Майдану і заходили й на Майдан (Наприклад, «брав активну участь в подіях (Чол., 31 р.; Чол., 42 р.) «очевидець подій, родич був на Майдані» (Чол., 43 р.), «була в Україні в період Майдану» (Жін., 38 р.), «бачила, що відбувається на Майдані на власні очі і переживала і допомагала разом з усіма» (Жін., 30 р.). «Про Майдан, значить. З Петко ми були 29-го [листопада] підписували договір, він залишився, а я поверталася, то навіть зробила одну світлину на Майдані тоді. Ще було так тихо. А на другий день я вилетіла уже в Софію. Петко залишився, то він був вже очевидцем цих подій. А ми всі вже сліdkували тут» (ЯА).

У декого живе мама в Донецьку, родичі на Луганщині і Донеччині, дехто сам мешкав у Луганську і все ще був там, коли почалася війна.

Серед джерел знань про Майдан і становище сучасної України зазначали родичів (52%), друзів (44%), знайомих (10%), громадське радіо (4%),

телеканали 1+1, 5 канал, 112, СТБ (22%); фейсбук (24%), сайти (46%), електронні газети (6%), виступи посла (2%), події довкола (2%), людей, що брали участь в подіях Майдану (8%). *«Иногда читаю Олега Пономаря, он очень кратко выдает основные «изменения и плюсики», от этого становится немного легче верить в будущее Украины»* (Жін., 46 р.). *«Мої батьки ходили на Майдан восени 2013, зустріли там 2014, мій двоюрідний брат був в медичному пункті на Інститутській, включно і в кінці лютого 2014, маю інформацію з першоджерел. Кожного року іноді по декілька місяців, іноді лише тиждень буваю в Києві»* (Жін., 38 р.). *«... По п'ятому каналі намагалася спостерігати і не пропускати деталей, з родиною підтримувала зв'язки, щоб дізнаватися моменти правдивіші, бо все таки телебачення, інтернет, вони дуже спотворюють інформацію, не завжди говорять по правді. Знаю добре ситуацію, їздила туди. Після Майдану я була два рази. Даже коли починався Майдан, коли люди починали збиратися, починало все там загорятися, я якраз була там, але навіть не знала, що до такого дійде»* (ДО).

38% опитаних зазначили, що під час Майдану дивилися трансляції онлайн, активно слідкували за подіями через інтернет і постійно слідкують за новинами про ситуацію в Україні. Так, А. Якимова розповідає: *«Я слідкувала так: інтернет, потім болгарські новини, CNN, французькі новини. Для того, щоб отримувати різнобічну інформацію, всі дають різні точки зору»* (ЯА).

Дехто залишається в невизначеному становищі стосовно подій, що відбулися в Україні під час Майдану і продовжують відбуватися зараз. *«...Я не дуже зорієнтувалася в усьому тому, що сталося. В мене багато знайомих, друзів, які були в Києві, ходили. Потім, що сталося, цей уряд. Я скажу Вам відверто, просто не можу коментувати. Тому що, перше – ми далеко, друге – може, я недостатньо бачила чи читала, орієнтації немає якоїсь, тому я не можу нічого відповісти. Як задум – це було добре, а потім там я розгубилася далі після цього всього. Російське телебачення я рідко дивлюся зараз новини, по цим же причинам. Я не скажу, що вони на мене впливають, бо я коли слухаю щось, як кажуть про Україну, посміхаючись слухаю, для мене це просто «ля-ля-ля». Те, що я в фейсбуці прочитаю, з однієї сторони, а вони анти, тому мені дуже важко. А ті мої друзі в Києві, що ходили, вони зараз мені нічого не кажуть»* (ДВ).

Дехто висловлює розчарування діяльністю нової влади і ситуацією в Україні і через це не хоче повертатися. *«...Страшно и противно думать, что из-за неправильных решений нового правительства, из-за переговоров закулисных, из-за интриг и политических игр погибло огромное количество людей, сколько пострадавших, сколько обид, разочарований и*

ненависти между людьми. Поэтому не смотрю новости, не вникаю и не хочу возвращаться» (Жін., 46 р.).

Дехто, висловлюючи розчарування, хоче повернутися назад. «Я брала участь у Майдані у своєму місті і з того часу, протягом року, дуже цікавилась українською політикою. Проте потім я, все ж, усвідомила, що нічого суттєво не змінюється: при владі знаходяться ті ж самі «крадії», звісно, в інших обличчях, які не думають про долю власного народу. Щодо мене, я безмежно люблю свою країну і хочу повернутися, жити і працювати на її благополуччя, але, спілкуючись зі своїми друзями, розумію, що нас там не чекають» (Жін., 24 р.).

Дехто бере участь у телепередачах, дає інтерв'ю, пише статті для болгарських медій, коментуючи події, що відбувалися і відбуваються в Україні. Так, О. Сорока розповідає: «...Після Майдану на ТБ ми розказували про події з нашої точки зору. Тому що тут було трохи однобоке висвітлення подій. ...Березень-лютий побувала на багатьох телепередачах... Звичайно, я не можу коментувати події як політичний коментатор чи аналізатор, але як людина, яка живе в тому, яка відчуває і бачить, яка втрачає близьких людей, яка хоче жити в достойній державі» (СО). Окрім того, О. Сорока на болгарському телебаченні регулярно розповідає про українські свята. «Інколи ходжу на телебачення розказувати щось про Україну або про свята. Це – найприємніше, коли запрошують розказати про Різдов, чи про Шевченка, чи про Великдень» (СО).

Під час Майдану 2013 – 2014 рр., російсько-українського конфлікту, що розпочався в 2014 р. українська спільнота в Болгарії ініціювала та проводила акції біля посольства Росії в Софії – проти політики президента РФ В. Путіна, організовували збір коштів і речей для потреб Майдану і постраждалих під час Майдану, для потреб української армії і всіх, хто бере участь у конфлікті на Сході України, організували реабілітації поранених під час російсько-української війни, відпочинок для дітей загиблих. «...І ті молоді люди, що вчора були, вони в різних акціях брали участь, і на підтримку Надії Савченко, і в протестах біля російського посольства. І ми виходили на дуже багато різних акцій. Була адекватна реакція на все те, що відбувалося. Тобто підтримку в міру наших можливостей надавали. Пані Олена, наприклад, організатор допомоги в АТО. Як тільки збере посилки, то і пересилає» (ЯА). «Поддерживаем ситуацию, которая на Украине, здесь с диаспорой. Украинцы, которые тут живут, собирали средства в помощь сначала Майдану, потом через волонтеров – украинской армии» (ВД).

Українська спільнота в Болгарії намагається гуртуватися і підтримувати стосунки один з одним. Так, наприклад, один раз в місяць відбуваються

зустрічі української спільноти, організатором яких є Дмитро Владов. Інформація про те, коли і о котрій годині відбудеться чергова зустріч, він публікує в фейсбуці на сторінках груп «Українці Болгарії – Украинци в България – Ukrainians in Bulgaria» чи «Українці в Софії». У фейсбуці є декілька груп для українців, що живуть в Болгарії: «Українці Болгарії – Украинци в България – Ukrainians in Bulgaria», «Українці в Софії», «Українці у Софії, Болгарія», «Українці в Бургасі», «Українська діаспора. Варна і Варненська область», «Українська недільна школа при фундації «Мати Україна»». Важливою сферою збереження національної ідентичності є сфера освіти. Так, з осені 2002 року в Софії при фундації «Мати-Україна» функціонує Українська недільна школа, організатором якої виступила А. Якімова. Заходи, які організовує українська спільнота і в яких бере активну участь, засвідчуються за допомогою фотографій, відеозаписів і поширюються через соціальні мережі, зокрема фейсбук, сайт <http://www.ukrpressbg.com>.

Українці, що мешкають в Болгарії, зберігають як власну культуру, так і приймають культуру Болгарії, активно інтегруються в болгарський соціальний та культурний простір. Представники української спільноти зберігають свою національну і етнічну ідентичність (використання мови, знання традиційної кухні, святкування українських свят, носіння вишиванок), переймають болгарську культуру, а також конструюють новий спосіб самоідентифікації.

Література:

- Брик 2015:** Брик, А. Софія: місто храмів, термальних джерел і... українців. – Наш день, 16 січня 2015 р. <<http://nday.te.ua/sofiya-misto-hramiv-termalnyh-dzherel-i-ukrajintsiv/>> (відвідано 21.11.2016).
- Календар українців в Болгарії 2011: Календар українців в Болгарії – 2012 рік** / ідея: Антоніна Якімова; дизайн, комп'ютерна верстка, фото: Ольга Конова і Василь Жуківський. Софія, 2011.
- Матанова 2016:** Матанова, Т. С две родини, два езика, две култури... (Поколениято от смесен брак – идентичност и етнокултурни характеристики). Софія: Парадигма, 2016.
- Симуха 2016:** Симуха, А. Українка в Болгарії про плитку, що плюється, «священу корову Росію» і підступну мову. <<http://www.depo.ua/ukr/life/ukrayinka-v-bolgariyi-pro-plitku-shcho-plyuetsya-svyashchenu-korovu-22032016170000>> (відвідано 02.02.2017).
- Якімова 2011:** Якімова, А. Українці в Болгарії: філософія історичного буття (нарис). Софія, 2011.
- Якімова 2019:** Якімова, А. Збереження етнонаціональної ідентичності українців у Болгарії: історичний та сучасний контексти. – В: Народна творчість та етнологія, 2019, Випуск 5 (381), 51–57.

Список інформантів

- ЯА – Якімова Антоніна, 58 р., мешкає в Софії з 2001 р. (народилася в Рівненській обл.). Записала Огієнко І. 27.05.2016 р. в м. Софія, Болгарія.
- СО – Сорока Ольга, 36 р., мешкає в Софії з 2009 р. (народилася в с. Велика Вільшаниця Золочівського р-ну Львівської обл.). Записала Огієнко І. 28.05.2016 р. в м. Софія, Болгарія.
- ДО – Дзьоба Ольга, 30 р., періодично мешкає в Кирджалі з 2011 р. (народилася в смт Вишнівець Збаразького району Тернопільської обл.). Записала Огієнко І. 18.08.2016 р. під час розмови по вайберу.
- СІ – Ж., 56 р., мешкає в Болгарії з 1982 р. (народилася в Полтавській обл.). Записала Огієнко І. 27.05.2016 р. в м. Софія, Болгарія.
- ДВ – Драгулева Валентина, 79 р., мешкає в Болгарії з 1958 р. (з Дніпра). Записала Огієнко І. 25.05.2016 р. в м. Софія, Болгарія.
- ВД – Ч., 44 р., мешкає в Болгарії з 1996 р. (народився в Харкові). Записала Огієнко І. 26.05.2016 р. в м. Софія, Болгарія.
- СО(2) – Ж., 37 р., мешкає в Болгарії 2 роки (з Києва). Записала Огієнко І. 26.05.2016 р. в м. Софія, Болгарія.
- МЗ – Ж., 60 р., мешкає в Болгарії з 1982 р. (народилася в Чернігівській області). Записала Огієнко І. 23.05.2016 р. в м. Софія, Болгарія.

Інформація про автора:

Ірина Огієнко – науковий співробітник, к.ф.н., ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.

Email: ogiyenko@ukr.net